

Роман Бойко,
суддя Господарського суду м. Києва

Інна Отрош,
кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду м. Києва

УДК 347.92

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ НЕЧИННИМ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ ПРОГАЛИН У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

[Вріз] Простота норм, викладених у Господарському процесуальному кодексі України та висока кваліфікація суддів господарських судів забезпечують швидкий та компетентний розгляд спорів, які виникають між суб'єктами господарювання.

[PULL-QUOTE] The simplicity of the legal norms, which are set out in the Commercial Procedure Code of Ukraine, and the high qualification of the judges of commercial courts provide fast and competent consideration of the disputes arising between subjects of economic activity.

У статті досліджується проблема відсутності у господарському процесуальному праві правового механізму нівелювання чинності рішення суду, яке прийняте відповідно до вимог матеріального та процесуального законодавства, окрім як шляхом його скасування або зміни. На вирішення даної колізії правових норм авторами запропоновано ввести в господарське процесуальне законодавство інститут визнання судового рішення нечинним, який полягає у наданні можливості судам апеляційної та касаційної інстанцій, не скасовуючи та не змінюючи відповідне рішення, нівелювати наслідки його прийняття.

Ключові слова: господарський процес, апеляційне оскарження, касаційне оскарження, визнання судового рішення нечинним.

Оскільки законодавцем не обмежено темпоральними рамками право боржника виконати зобов'язання в добровільному порядку до його виконання у примусовому, досить часто трапляються випадки, коли на розгляд суду апеляційної інстанції надходить скарга на судові рішення, яке вже повністю або частково виконане, однак таке виконання відбулось після прийняття судом першої інстанції

вказаного рішення. В той же час, у Господарському процесуальному кодексі України не визначено повноважень судів апеляційної інстанції при надходженні до них скарг на судові рішення, в яких припинилося зобов'язання, що було предметом розгляду, після прийняття відповідного рішення, що зумовлює виникнення різної судової практики.

За основу даного дослідження взято поло-

ження Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України.

Метою даної статті є висвітлення проблем господарського процесуального законодавства та шляхів їх вирішення.

Простота норм, викладених у Господарському процесуальному кодексі України, та висока кваліфікація суддів господарських судів забезпечують швидкий та компетентний розгляд спорів, які виникають між суб'єктами господарювання.

Такі твердження не можна назвати необґрунтованими хоча б з тієї обставини, що відповідно до інформації, розміщеної на офіційній веб-сторінці інформаційного агентства «Українські новини» [1], за наслідками соціального опитування жителів України, які користувались послугами судів, господарські суди отримали найвищу оцінку серед інших судів загальної юрисдикції як у частині довіри до самого суду, так і в частині визнання законності та справедливості судового рішення.

Вказане опитування проводилось за такими показниками роботи, як доступність послуг суду, реалізація процесуальних прав позивачів, гласність судового процесу, порядок ведення судових засідань, терміни розгляду справ, обґрунтованість та повнота прийнятих судових рішень, за якими опитані особи найвище оцінили господарські суди.

На нашу думку, така оцінка громадянами України роботи господарських судів зумовлена оперативною та кваліфікованою роботою суддів, що не в останню чергу залежить від доступності та простоти викладених у Господарському процесуальному кодексі України норм.

Більше того, господарські суди випереджають інші суди загальної юрисдикції не лише в частині рівня довіри, а й в частині наповнення Державного бюджету України шляхом сплати учасниками господарського процесу судового збору. Так, наприклад, згідно з інформацією, розміщеною на електронному ресурсі «Ракурс» [2], господарські суди вносять у державну казну більше, ніж

усі інші суди разом узяті. Тільки від діяльності господарських судів першої інстанції бюджет поповнюється на 480 млн грн на рік. У цілому ж система господарських судів щороку дає державі понад півмільярда гривень і сама себе окупає (враховуючи витрати бюджету на утримання господарських судів). Це більше половини загального обсягу судового збору по судових справах (незважаючи на те, що загальних та адміністративних судів у їх сукупності значно більше, ніж господарських).

Однак суспільні відносини мають динамічний характер та постійно змінюються, а тому здійснення ревізії нормативно-правових актів та внесення до них змін, які зумовлені потребами та інтересами суспільства, є одним із завдань законотворчості.

Зважаючи на те, що Господарський процесуальний кодекс України був прийнятий ще у 1992 р., законодавець повинен періодично здійснювати перевірку викладених у ньому норм на відповідність сучасним правовідносинам, удосконалювати їх, запроваджувати нові правові інститути, щоб запобігти накопиченню архаїчних положень у законодавстві, а також для усунення колізійних норм закону у правовому полі держави.

Одним із прикладів колізії норм господарського процесуального права є відсутність правового механізму апеляційних господарських судів нівелювання чинності рішення суду, яке прийняте відповідно до вимог матеріального та процесуального законодавства, окрім як шляхом його скасування або зміни.

Відтак, розглянемо ситуації, які виникають у зв'язку з наведеною прогалиною у системі господарських процесуальних норм, та можливі шляхи її вирішення. Господарським процесуальним законодавством встановлено виключний перелік підстав для скасування або зміни судом апеляційної інстанції рішення місцевого господарського суду. Так, відповідно до ч. 1 ст. 104 Господарського процесуального кодексу України підставами для скасування або зміни рішення місцевого господарського суду є: 1) неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи;

2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які місцевий господарський суд визнав встановленими; 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи; 4) порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права.

Законодавцем не обмежено часовими проміжками право боржника виконати своє зобов'язання в добровільному порядку до його виконання у примусовому, тому досить часто трапляються випадки, коли на розгляд суду апеляційної інстанції надходить скарга на судові рішення, яке вже повністю або частково виконане, однак таке виконання відбулось після прийняття судом першої інстанції вказаного рішення.

З теоретичної точки зору відмова суду апеляційної інстанції у задоволенні такої скарги не може вважатися правомірною, оскільки на дату розгляду справи зобов'язання, яке є предметом розгляду, частково або повністю припинене шляхом його виконання, а отже, заборгованість повністю або частково у відповідача відсутня, відтак вимоги позивача про її стягнення є необґрунтованими.

З практичної точки зору скасування апеляційним господарським судом такого судового акта також не буде однозначно правомірним, оскільки судом першої інстанції при прийнятті оскаржуваного рішення не було порушено норм матеріального та процесуального права, а заборгованість відповідача мала місце, отже, дане рішення є законним та обґрунтованим. Більше того, ст. 104 Господарського процесуального кодексу України не передбачає такої підстави для скасування рішення суду як відсутність предмета спору, який існував на момент розгляду спору по суті судом першої інстанції.

Як правило, оскаржуване рішення залишається без змін, а постановою апеляційного господарського суду містить посилання на передбачене ст. 117 Господарського процесуального кодексу України право сторони звернутися до суду із заявою про визнання

наказу таким, що не підлягає виконанню повністю або частково.

Такий підхід, на нашу думку, не є беззаперечним, оскільки суд апеляційної інстанції при перегляді рішення суду користується правами, наданими судом першої інстанції. Тобто апеляційні господарські суди розглядають справу по суті та уповноважені встановлювати факт наявності або відсутності у відповідача заборгованості.

До того ж, при такому підході до вирішення наведеної в даній статті колізійної ситуації взагалі не зрозуміло, яким чином боржник може захистити свої права (в тому числі уникнути подвійного виконання зобов'язання), якщо на виконання судового рішення не видається відповідний судовий наказ.

Аналогічна ситуація може мати місце не лише у справах про стягнення заборгованості, а й в інших випадках, наприклад, у разі подання до суду віндикаційного позову, коли судом першої інстанції задовольняється позов власника про витребування майна з чужого незаконного володіння, та таке майно повернуто позивачу до перегляду справи судом апеляційної інстанції.

Окремої уваги заслуговує ситуація, коли в процесі виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом проведення прилюдних торгів, іпотекодавець до продажу відповідного майна виконує основне зобов'язання та відшкодовує всі витрати та збитки, які поніс іпотекодержатель, у зв'язку з чим у силу положень ст. 42 Закону України «Про іпотеку» припиняється реалізація предмета іпотеки. Тобто припиняється виконання рішення суду, яке набрало законної сили.

Більше того, згідно з приписами статей 3, 17 Закону України «Про іпотеку» разом із припиненням основного зобов'язання припиняється іпотека, а відтак чинне рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки, навіть прийняте з дотриманням вимог матеріального та процесуального закону, створює ризик подвійного стягнення та порушення прав іпотекодавця.

Спільним у наведених в даній статті ситуаціях є те, що на дату прийняття таких рішень вони були прийняті відповідно до вимог матеріального та процесуального законодавства, при повному з'ясуванні та доведеності фактичних обставин справи, викладені у рішеннях висновки суду першої інстанції відповідають обставинам справи, а отже, у суду апеляційної інстанції відсутні передбачені Господарським процесуальним кодексом України підстави для їх скасування. В той же час, на момент їх перегляду апеляційним господарським судом, який в силу приписів ст. 99 Господарського процесуального кодексу України користується правами суду першої інстанції та здійснює його перегляд в повному обсязі, зобов'язання сторін є припиненими у зв'язку з їх виконанням, а чинність таких рішень може порушувати права сторін залежно від кожного окремого випадку.

Вирішення викладеної колізійної ситуації вбачається у запровадженні в господарське процесуальне законодавство інституту визнання рішення нечинним, тобто надання можливості судам апеляційної та касаційної інстанції, не скасовуючи та не змінюючи відповідне рішення, нівелювати наслідки його прийняття.

У новому проекті Господарського процесуального кодексу України, який зараз перебуває на обговоренні у вищих органах державної влади, даний інститут передбачений, однак такі повноваження у судів апеляційної та касаційної інстанції є лише у разі подання заяви про відмову від позову чи мирову угоду сторін, на підставі якої суд постановляє ухвалу про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін, якою одночасно визнає нечинним рішення місцевого господарського суду та закриває провадження у справі (ч. 2 ст. 254, ч. 2 ст. 280 проекту).

Також касаційному суду пропонують надати право визнати нечинною раніше прийняту судом касаційної інстанції постанову, у разі якщо касаційна скарга була подана в установлені цим Кодексом строки, але на-

дійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи або коли строк подання касаційної скарги було поновлено у зв'язку з пропуском його з поважних причин і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час розгляду справи, та наведені обставини є підтвердженими та обґрунтованими (ст. 278 проекту).

Проте, на нашу думку, дані положення проекту Господарського процесуального кодексу України потребують доопрацювання в частині розширення переліку підстав для визнання рішення нечинним та надання судам апеляційної та касаційної інстанцій права припинити/закрити провадження у справі також з підстави припинення зобов'язання, яке було предметом спору, після прийняття рішення суду за наслідками його розгляду, у зв'язку з чим судове рішення (рішення чи постанова) підлягає визнанню нечинним, звісно, за умови, якщо судом першої інстанції прийнято законне та обґрунтоване рішення, а обставини, які стали підставою для припинення/закриття провадження у справі, виникли після його прийняття.

Слід зазначити, що запропоновані зміни не є новелою у національному законодавстві.

Так, у статтях 198, 203 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено право апеляційного адміністративного суду за наслідками розгляду апеляційної скарги визнати постанову суду (судове рішення першої інстанції в адміністративному судочинстві) нечинною та закрити провадження у справі з аналогічної підстави.

Висновок. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що введення даного інституту у господарське процесуальне законодавство сприятиме формуванню сталої судової практики, оскільки буде усунута законодавча невизначеність повноважень судів апеляційної інстанції при надходженні до них скарг на судові рішення, в яких припинилося зобов'язання, що було предметом розгляду (відсутній предмет спору), після прийняття відповідного рішення.

Список використаних джерел

1. Рівень довіри до судів у жителів України, які коли-небудь користувалися послугами судів, становить майже 40% [Електронний ресурс] // Українські новини : інформаційне агентство. – Режим доступу : <http://ukranews.com/news/156017.Uroven-doveriya-k-sudam-u-zhiteley-Ukraini-kogda-libopolzovavshih-sya-uslugami-sudov-sostavlyayet-pochti-40.uk>.

2. Реформування судової системи по-кабмінівськи: дорого і кардинально [Електронний ресурс] // Ракурс : інформаційне агентство. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/682-reformuvannya-sudovoyi-systemy-po-kabminivsky-dorogo-i-kardynalno>.

Бойко Р., Отрош І. Введение института признания решения суда недействующим как способ преодоления пробелов в хозяйственном процессуальном праве.

В статье исследуется проблема отсутствия в хозяйственном процессуальном праве правового механизма нивелирования действия решения суда, которое принято в соответствии с требованиями материального и процессуального законодательства, кроме как путем его отмены или изменения. Для устранения этого пробела в правовом регулировании авторами предложено ввести в хозяйственное процессуальное законодательство институт признания судебного решения недействующим, который состоит в предоставлении возможности судам апелляционной и кассационной инстанции, не отменяя и не изменяя решение, нивелировать последствия его принятия.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, апелляционное обжалование, кассационное обжалование, признание судебного решения недействующим.

Boiko R., Otrosh I. Implementation of the institute of recognition of the court decision as inactive as a way to overcome the gaps in the commercial procedure law.

The article contains exploration of the problem of lack in commercial procedure law a legal mechanism leveling force of court decision, which was issued in accordance with substantive and procedural law, except by its cancellation or modification. To eliminate the above mentioned gap in the legal regulation the authors offer to establish in commercial procedure law the concept of recognition of the court decision as inactive, which is enabling courts of appeal and cassation neutralize the consequences of decision without canceling and changing.

Key words: commercial procedure, appeal, cassation, recognition of the court decision as inactive.